

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Przeobrażenia gatunków literackich w kontekście komunikacji społecznej (na przykładzie noweli)

Author: Artur Rejter

Citation style: Rejter Artur. (2011). Przeobrażenia gatunków literackich w kontekście komunikacji społecznej (na przykładzie noweli). W: D. Ostaszewska (red.), "Gatunki mowy i ich ewolucja. T. 4, Gatunek a komunikacja społeczna" (S. 493-503). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Artur Rejter
Katowice

Przeobrażenia gatunków literackich w kontekście komunikacji społecznej (na przykładzie noweli)

Istota genologii lingwistycznej jako dziedziny współczesnej humanistyki opiera się na przekonaniu o powtarzalności form komunikacyjnych w danym kręgu kulturowym, przy czym swym zasięgiem genologia obejmuje wszelkie takie formy — zarówno użytkowe, jak i artystyczne. Różnica między „klasyczną” literaturoznawczą a językoznawczą refleksją nad uniwersum gatunkowym polega na szerzej zakreślonym, uwzględniającym wszelkie sytuacje komunikacyjne, polu badawczym, uznaniu prymatu typologii nad kategoryzacją oraz na uwzględnieniu większej liczby komponentów genologicznych, z pragmatycznym na czele. Ważka wydaje się również hierarchia składników wzorca gatunkowego, który — zwłaszcza w ostatnich latach — bywa postrzegany przez genologów-lingwistów przede wszystkim w kategoriach pragmatyczno-dyskursywnych. Postępowanie zgodne z założeniami genologii lingwistycznej umożliwia opis i interpretację gatunków literackich w szerszej perspektywie, zwłaszcza gdy uwzględni się aspekt historyczny genre’u. Współczesna genologia lingwistyczna mieści w swym zakresie — bezpośrednio lub pośrednio — takie fenomeny, jak gatunek, tekst czy dyskurs, co zapewnia holistyczny ogląd zagadnienia gatunkowego uniwersum komunikacyjnego. Jest to możliwe także dzięki inspiracjom tej dziedziny językoznawstwa, które płyną m.in. z lingwistyki kognitywnej i antropologicznej, teorii i gramatyki tekstu, stylistyki, teorii dyskursu czy filozofii, np. teorii podobieństwa rodzinnego Wittgensteina (WITOSZ, 2005). Próby analiz literaturoznawczych prowadzonych w podobnym duchu podejmują także literaturoznawcy (np. BALCERZAN, 2000; WYSŁOUCH, 2005)¹, dotyczą one

¹ Szerzej na temat współczesnej genologicznej refleksji literaturoznawczej por. CUDAK, 2007; tamże bogata literatura przedmiotu.

jednak głównie współczesnych tekstów funkcjonujących w nowej, multimedialnej, sytuacji komunikacyjnej.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie wybranych czynników wpływających na przeobrażenia noweli, w powszechnej świadomości utrwalonej jako przykład gatunku literackiego. Problemy wybrane do analizy wiążą się z szeroko pojętą komunikacją społeczną, którą cechują: transmisja informacji, rozumienie i oddziaływanie, kształtowanie wspólnoty, wymiana treści semantycznych i symbolicznych, element systemu społecznego (MALISZEWSKI, 2001: 8)². Tak pojęta komunikacja społeczna obejmuje swym zasięgiem także komunikację literacką.

Zostaną zestawione dwa okresy kształtowania się polskiej noweli: staropolski i pozytywistyczny (realistyczny), uznane za kluczowe w procesie ewolucji tego gatunku. Pomieszczone uwagi należy rozumieć jako zespół najważniejszych wyznaczników wzorca gatunkowego noweli, które zostaną zweryfikowane na bogatym materiale i opisane w przygotowywanym większym opracowaniu tego zagadnienia³.

Przed laty Janina Kulczycka-Saloni zauważyła: „Nowela jako gatunek literacki ma swoją długą i skomplikowaną historię: sięgająca swymi początkami czasów hellenistycznych, a wykształcona ostatecznie w okresie renesansu i związana z żywym autentycznym narratorem, zabawiającym dowcipnym opowiadaniem zebrane towarzystwo, podlegała surowym prawidłom. Prawidła te, najogólniej biorąc, wymagały od niej, by czerpała swój materiał z codziennego, zwykłego życia, by unikając wielkich spraw i wielkich ludzi szukała swych bohaterów w miastach czy miasteczkach wśród przeciętnych ich mieszkańców. Ludzi tych miała pokazywać jako bohaterów jednego zdarzenia. Z tym, że znów nie miało to być jakieś nadzwyczajne zdarzenie, lecz przypadek, który może spotkać każdego najzwyklejszego człowieka” (KULCZYCKA-SALONI, 1969: 7). Przyniesione rozważania dotyczą kluczowych dla refleksji nad historią genologiczną noweli pojęć, takich jak: „źródła gatunku”, „struktura”, „tematyka”, „funkcje komunikacyjne”, pośrednio także „styl”. Te aspekty gatunku zostaną tu omówione w perspektywie historycznogenologicznej jako problemy warte dalszej, pogłębionej refleksji nad ewolucją noweli.

² O różnych teoriach komunikacji społecznej, motywowanych współczesną sytuacją komunikacyjną (interpersonalną, grupową, korporacyjną i in.) por.: GRIFFIN, 2003.

³ Niektóre problemy dotyczące aspektu genologicznego noweli i gatunków pokrewnych zostały już opisane i zinterpretowane na materiale tekstowym oraz sformułowane w postaci osobnych artykułów, por.: REJTER, 2008; [w druku a]; [w druku b].

Źródła gatunku

Uczeni dopatrują się początków noweli w narracjach mówionych kultury jońskiej, chociaż pewnych inspiracji doszukują się w czasach jeszcze odleglejszych, w najstarszych literaturach: babilońskiej, sumeryjskiej, egipskiej i hetyckiej, w których pojawiały się zróżnicowane tematycznie opowieści strukturalnie przypominające późniejszą nowelę (TURASIEWICZ, 1985). W starożytności gatunek ten, wyraźnie motywowany kulturą oralną, ulegał pewnym przeobrażeniom, co nie pozostało bez wpływu na dalsze jego losy. Na poziomie strukturalnym pozostał jednak stabilny, tzn. nowela rzymska kontynuowała grecki wzorzec gatunku (STABRYŁA, 1974; 1985).

W obręb kultury polskiej nowela trafiła w XVI wieku jako zaadaptowana, głównie łacińskojęzyczna, wersja wzorców obcych, najczęściej włoskich (MICHAŁOWSKA, 1998a: 585). Za pierwszą polską nowelę uważa się anonimowy utwór *Historia znamienita wszystkim cnym paniom na przykład (...) wydana o Gryzelli salurskiej...* z około 1550 roku (MICHAŁOWSKA, 1998a: 585). Ale dopiero stulecie XVII przyniosło rozkwit gatunku. Wówczas pojawiło się wiele takich tekstów, na ogół autorów mniej znanych, częściowo anonimowych. Właśnie barok uznaje się za okres znaczący i reprezentatywny w ewolucji noweli (KRUSZEWSKA, 1961: 186). Należy podkreślić, że to, co rozumie się pod pojęciem noweli, nie miało wówczas takiej etykiety gatunkowej. Narracje te, pojawiające się w literaturze staropolskiej pod nazwą historii lub baśni, miały wyraźnie retoryczny rodowód. Wskazuje się na ich związki z opowiadaniem o zdarzeniach jako częścią mowy retorycznej (MICHAŁOWSKA, 1998a).

W tym miejscu należy odnieść się do problemu związków noweli z potocznością jako kategorią komunikacyjno-antropologiczną. Otóż, wyraźne są związki noweli z narracją potoczną (oralną) — zarówno w rozumieniu narratologicznym (STEMPEL, 2004), historycznostylistycznym (SKUBALANKA, 1984: 279—283), jak i genologicznym (BACHTIN, 1986; DOBRZYŃSKA, 1992). Nowela staropolska bowiem — jako wywodząca się bezpośrednio z komunikacji ustnej — realizuje model narracyjny właściwy dla relacji potocznej, o czym świadczą językowe wykładniki w postaci np. wykolejonych struktur składniowych, potocznej (kolokwialnej) leksyki czy frazeologii (REJTER, 2008). W Bachtinowskim, niekonsekwentnym, ujęciu pierwotnych gatunków mowy (DOBRZYŃSKA, 1992) nowela może być interpretowana jako gatunek prymarny zarówno w sensie genetycznym — jako wywodząca się z kultury oralnej, jak i relacyjnym — jako genre pisany, podlegający przeobrażeniom (np. nowela pozytywistyczna stanowiąca jedno z ogniw ewolucji wzorca gatunkowego).

Opinie literaturoznawców na temat relacji noweli do innych form gatunkowych są podzielone. Jedni widzą w niej kolejne ogniwo ewolucji opowiadania, inni natomiast uważają, że to opowiadanie jest wynikiem przeobrażeń noweli

(CIEŚLIKOWSKA, 2006). Wydaje się, że następuje tu pomieszanie pojęć. W pierwszym rozumieniu opowiadanie utożsamiane jest raczej z formą podawczą, strukturą narracyjną, w drugim zaś — z gatunkiem prozy literackiej. W prezentowanych w niniejszym artykule rozważaniach natury historycznogenologicznych zasadne wydaje się opowiedzenie za tym drugim rozumieniem relacji obu form⁴.

Struktura i kompozycja

We współczesnych kompendiach literaturoznawczych nowela jest charakteryzowana jako gatunek o przejrzystej strukturze, wyraźnie zakreślonej liczbie wyznaczników. Teresa Cieślukowska wymienia następujące cechy morfologii noweli (4 podstawowe i 5 dodatkowych, będących konsekwencją cech głównych): „(1) Konstrukcja fabuły oparta na rozwoju linii akcji i kontrakcji [...]. (2) Dramatyczna konstrukcja [...] wymaga ograniczonego czasu relacji wydarzeń [...]. (3) [...] silna intensyfikacja czasu fabuły [...]. (4) Akcja [...] objęta relacją narratora [...]. (5) Jednotorowość akcji (jednowątkowość) [...]. (6) [...] przydatność stosowania inwersji różnego typu [...]. (7) Katastrofa bywa poprzedzana punktami zwrotnymi [...]. (8) Punktem szczytowym [...] jest tzw. punkt kulminacyjny, poprzedzający katastrofę. (9) Suspensja (zawieszenie) oraz punkty zwrotne [...]. (10) Pointa [...]. (11) [...] przestrzeganie zasady implikacji związków fabularnych [...]” (CIEŚLIKOWSKA, 2006: 464—465)⁵. Niektóre z tych cech dotyczą także noweli staropolskiej, zwłaszcza tej jej odmianki, która charakteryzowała się bardzo krótkimi rozmiarami.

Poziom strukturalny gatunku był niezwykle uproszczony, obejmował często wieloletni czas akcji utworu, mieszczącego się nawet na dwu stronach tekstu (REJTER, 2008: 48—49). W okresie rozkwitu noweli, w czasach pozytywizmu, struktura tekstu stała się bardziej złożona i skomplikowana, chociaż wciąż — głównie z uwagi na stosunkowo małe rozmiary i jednowątkowość fabuły — pozostała przejrzysta i łatwa do odtworzenia wzorca. Zmiany dotyczyły przede wszystkim przeobrażeń w poszczególnych strukturach narracyjnych. Bezwzględny prymat relacji (opowiadania) właściwy dla noweli staropolskiej został złagodzony przez rozwinięcie formy i funkcji deskrypcji w utworach realizmu. Wiązało się to bezpośrednio ze zmianą funkcji gatunku w komunikacji społecznej.

⁴ Oczywiście, przyjęcie gatunkowego wymiaru struktur narracyjnych (opowiadania, opisu, rozważania) również jest możliwe, niemniej wówczas i tak pozostają one w pewnym sensie strukturami ponadgatunkowymi — służebnymi, uwikłanymi w inne genry. Por. np.: WITOSZ, 1997; 2001; OSTASZEWSKA, SŁAWKOWA, 1996.

⁵ Podobnie nowelę charakteryzuje Janusz SŁAWIŃSKI (1989: 316).

Tematyka

Poziom tematyczny nowelistyki — zarówno staropolskiej, jak i pozytywistycznej — był zróżnicowany. Nowela wieków dawnych obejmowała pięć typów: komiczną, tragiczną, heroiczną, sentymentalną i budującą (MICHAŁOWSKA, 1998a: 586). Różnice między poszczególnymi odmianami tkwią przede wszystkim w kreacji bohatera, warstwie fabularnej oraz funkcji utworu, która może sytuować dane dzieło w kręgu piśmiennictwa m.in. ludycznego, dydaktycznego, awanturczego i innych. Utwory nowelistyczne realizmu również podlegają typologii, niemniej jest ona podporządkowana poszczególnym indywidualnym twórcom. Główne typy tematyczne przypisuje się wybitnym pisarzom tego okresu: Bolesławowi Prusowi, Henrykowi Sienkiewiczowi, Aleksandrowi Świętochowskiemu i Elizie Orzeszkowej w czasach pozytywistycznego przełomu (MARKIEWICZ, 1999: 128—134, 149—158) oraz Marii Konopnickiej w czasach dojrzałego realizmu. Główna problematyka ich nowel obejmuje kwestie: moralne (Prus), psychologiczne (Prus, Orzeszkowa), chłopskie (Sienkiewicz, Świętochowski, Konopnicka), patriotyczne (Sienkiewicz), emigracyjne (Sienkiewicz) (MARKIEWICZ, 1999). W drugiej połowie XIX wieku nastąpił więc rozwój i zróżnicowanie tematyki noweli⁶, co w połączeniu ze zmianami natury stylistycznej i strukturalnej stanowiło o przemianach kreacji bohaterów i świata przedstawionego w ogóle oraz osadziło ten gatunek w innym kontekście komunikacyjno-społecznym.

Funkcje komunikacyjne

Należy sądzić, że aspekt pragmatyczny noweli odgrywał kluczową rolę w ewolucji gatunku. W okresie staropolskim nowela wchodziła w skład konstelacji gatunkowej przynależnej do piśmiennictwa popularnego, rozumianego jako nieskodyfikowane w ówczesnych poetykach i retorykach (ewentualnie reprezentującego styl niski), wyraźnie związanego z potocznością jako kategorią komunikacyjno-antropologiczną⁷. Ówczesnymi gatunkami spokrewnionymi były: nowela (zwana historią lub baśnią), romans, facecja, anegdota (HERNAS, 1998: 171—176, 399—404, 600—606; REJTER, 2008; 2010; [w druku a]). Wiele utworów epok dawnych bywa różnie etykietowanych ze względu na ich przynależność genologiczną. Trudności w określeniu owej przynależności stanowią refleks

⁶ Zjawisko to pogłębiło się jeszcze w epokach późniejszych; por. RATUSZNA, 2006.

⁷ Szerzej na ten temat por.: REJTER, 2007.

nieporównywalnie znaczniejszej rangi poezji w zestawieniu z prozą, proza bowiem kojarzona była przede wszystkim z piśmiennictwem użytkowym. Nie bez znaczenia pozostaje również specyficzna sytuacja piśmiennictwa staropolskiego w ogóle, dość przywołać takie pojęcia ówczesnej komunikacji literackiej, jak: „oryginalność”, „stosowność” czy „teoria trzech stylów”, które zakreślały mapę komunikacyjną staropolszczyzny, a tym samym wyznaczały składowe ówczesnych ciągów gatunkowych (MICHAŁOWSKA, 1970; 1998a; 1998b). Ten splot czynników pozwala określić funkcje staropolskiej noweli — głównie ludyczną i/lub dydaktyczną, pozostającą na marginesie literatury wysokoartystycznej. Nowela i gatunki jej pokrewne sytuowały się w obszarze komunikacji przede wszystkim potocznej, codziennej, oralnej u swych podstaw. Jako element rozrywki lub często dość prostej, by nie rzec — naiwnej, moralistycznej formy te wpisywały się w krąg komunikacji stosunkowo szerokiej w porównaniu z gatunkami piśmiennictwa artystycznego skodyfikowanego, np. dworskiego.

Nowela pozytywistyczna, była już zdecydowanie bardziej wykształconym gatunkiem literatury artystycznej. Właśnie w XIX wieku pojawia się leksem *nowela*, odnotowany w *Encyklopedii powszechnej* S. Orgelbranda (1865), a później w *Słowniku języka polskiego*, tzw. *warszawskim*. Nie jest to wprawdzie wyspecjalizowany termin, niemniej nowela XIX-wieczna jest odrębnym gatunkiem o wyrazistej tożsamości (MARCJAN, 2002: 615). Równocześnie podkreśla się jej znaczące związki z publicystyką tamtego okresu — służyła celom agitacyjnym i interwencyjnym (MARKIEWICZ, 1999: 128). Stanowiła więc wyrazistą aplikację pozytywistycznego programu społecznego i socjologiczno-filozoficznych fundamentów epoki.

Nowela XIX-wieczna wykazuje pokrewieństwo genologiczne z innymi formami prozatorskimi, takimi jak m.in.: anegdota, opis podróży, gawęda, klechda, opowiadanie, obrazek, szkic fizjologiczny, humoreska (MARCJAN, 2002: 615). Jest to wynik kilkuwiekowej ewolucji gatunku, wyrastającego ze złożonego podglebia antyku i staropolszczyzny, na którym nawarstwiły się zjawiska epok późniejszych. Szczególną jednak uwagę zwraca zbliżona funkcja noweli staropolskiej i pozytywistycznej. Gatunek ten pozostawał w XIX wieku wciąż formą drugorzędną. Chodzi tu jednak o odmienne rozumienie rangi — nowela była gatunkiem służebnym, formą, na której uczono się pisania większych form narracyjnych (MARCJAN, 2002: 620). W epokach dawnych natomiast drugorzędność noweli polegała głównie na jej marginalnym usytuowaniu wobec piśmiennictwa wysokoartystycznego oraz służebności formalnej względem większych i/lub bardziej znaczących form literackich. Staropolskie nowele i gatunki jej pokrewne często wchodziły w skład większych dzieł narracyjnych (tak jest np. w *Dworzaninie polskim* Ł. Górnickiego). Stanowiło to wyraz kontynuacji funkcji tej formy obecnej w czasach starożytnych (STABRYŁA, 1985; TURASIEWICZ, 1985) oraz później w kulturach zachodniej Europy, z których polskie piśmiennictwo czerpało w znaczącym stopniu.

Problemy stylu

Aspekt stylistyczny noweli wynika poniekąd z pozostałych aspektów wzorca gatunkowego. Upraszczając problem, można stwierdzić, iż różnica między nowelą staropolską a realistyczną polega na ewolucji od potoczności ku artyzmowi. Należy jednak poczynić pewne zastrzeżenia. Otóż, w przypadku noweli kwestii tej nie można sprowadzić do prostej translatacji między odmianami funkcjonalnymi. Elementy potoczne właściwe aktualizacjom staropolskim pojawiły się bowiem również w okresie pozytywizmu. I odwrotnie, pewne, śladowe wszak, wyznaczniki stylu artystycznego wystąpiły na obu etapach ewolucji gatunku. Różnica dotyczy proporcji elementów stylowych oraz ich uwikłań kontekstowych w zależności od okresu. Wiąże się to m.in. z wyraźną dominacją opowiadania jako formy podawczej w epokach staropolskich oraz ze wzrostem rangi opisu w noweli w XIX stuleciu. Niebagatelne znaczenie ma także zmiana w hierarchii form prozatorskich i poetyckich w obu zestawianych epokach. Pozytywizm przyniósł znaczącą waloryzację prozy narracyjnej, co skutkowało rozwojem indywidualizmu twórczego prozaików tego okresu, obserwowanego zresztą w różnych gatunkach (MARKIEWICZ, 1999: 99—220; SKUBALANKA, 1984: 303—412).

Dopełnić stylistyczny obraz noweli może przyjęta szersza — dyskursywna — perspektywa interpretacji tego zagadnienia. Ewolucja gatunku polega bowiem m.in. na przesunięciu noweli z obszaru dyskursu piśmiennictwa popularnego do domeny literatury wysokoartystycznej (przy świadomości specyfiki piśmiennictwa artystycznego drugiej połowy XIX wieku, silnie motywowanego społecznie). Ważną przeszkodę w aneksji pojęcia dyskursu w rozumieniu Michela Foucault do rozważań nad ewolucją noweli stanowi brak jedności tematyckiej badanych komunikatów. Pozostałe wyznaczniki dyskursu, zwłaszcza podmiotowość i poziom aksjologiczno-ideowy (WITOSZ, 2008), można jednak poddać analizie. W nowelistyce staropolskiej oba te czynniki stanowią pochodną uwikłań gatunku w sferę szeroko pojętej potoczności. Podmiotem jest zatem zazwyczaj świadek bezpośredni lub relacjonujący przedstawione wydarzenia, odwołujący się do konwencji komunikacji ludycznej i/lub dydaktycznej, której prototypowymi, skonwencjonalizowanymi formami są facecja, anegdota czy nowela. Inaczej było w okresie pozytywizmu — podmiot tekstu implicytnie „przemawia” z perspektywy narratora-literata, podejmującego problem niejako z zewnątrz, pozostając w konwencji piśmiennictwa artystycznego o wyraźnej misji społecznej. Z tym łączy się bezpośrednio kwestia poziomu aksjologiczno-ideowego dyskursu. Z okresu staropolskiego pozostaje w noweli pozytywistycznej wprawdzie dydaktyzm, ale ubrany w szatę uładzonej, poważnej formy, świadomie realizującej postulatory filozoficzne i społeczne epoki. Zniesiona bądź w znaczącym stopniu zminimalizowana natomiast została warstwa ludyczna dyskursu, o jednoznacznie oralnej proveniencji.

Tak sprofilowana analiza gatunku kieruje się ku rozumieniu stylu jako fenomenu podporządkowanemu wyższemu poziomowi komunikacji. Przyjęcie dyskursywnej perspektywy umożliwi również spojrzenie na nowelę jako na gatunek pozostający w związkach z innymi formami, współtworzący swoistą genologiczną konstelację — różną w zależności od okresu ewolucji.

*
* *
*

Obserwacja, choć pobieżna, wyznaczników gatunkowych noweli w perspektywie ewolucyjnej pozwala pojmować ten genre jako fenomen o stosunkowo przejrzystej strukturze i kompozycji przy jednoczesnym wysokim stopniu komplikacji poziomów tematycznego, funkcjonalnego, stylistycznego czy dyskursywnego. Złożyło się na to szereg czynników, przede wszystkim o charakterze pragmatycznym. Niebagatelny wpływ na przeobrażenia noweli miał również złożony i bogaty ciąg gatunkowy, w którego skład wchodziła ta forma gatunkowa na różnych etapach ewolucji. Na podstawie przeprowadzonych obserwacji trudno wskazać jednoznaczne miejsce noweli w komunikacji społecznej, zwłaszcza jeśli spojrzeć na nią z perspektywy historycznej. Nowela jest gatunkiem, który poświadcza jednak wątpliwość tezy o konieczności oddzielnego rozpatrywania gatunków literackich i użytkowych (WILKOŃ, 2002: 217—273), nie tylko w odniesieniu do sytuacji współczesnej. Literackość bądź użytkowość mogły bowiem być pojęciami względnymi i elastycznymi także w komunikacji epok dawnych. Jak wskazują badacze, problem pograniczności — gatunkowej, stylistycznej, funkcjonalnej — noweli pogłębił się w kolejnych epokach. W okresie Młodej Polski np. gatunek ten, na skutek wpływów ówczesnych prądów, takich jak: ekspresjonizm, impresjonizm, symbolizm, wykazywał wyraźne powinowactwa z formami poetyckimi (RATUSZNA, 2006). Dalsze badania prowadzone nad ewolucją noweli z pewnością pomogą zweryfikować sądy, także przedstawione w niniejszym opracowaniu, dotyczące rozmaitych aspektów tego gatunku mowy.

Literatura

- BACHTIN M., 1986: *Problem gatunków mowy*. W: IDEM: *Estetyka twórczości słownej*. Tłum. D. ULICKA. Warszawa.
- BALCERZAN E., 2000: *W stronę genologii multimedialnej*. W: BOLECKI W., OPACKI I., red.: *Genologia dzisiaj*. Warszawa.
- CIEŚLIKOWSKA T., 2006: *Nowela*. W: GAZDA G., TYNECKA-MAKOWSKA S., red.: *Słownik rodzajów i gatunków literackich*. Kraków.

- CUDAK R., 2007: *Rzut oka na polską genologię literacką*. W: OSTASZEWSKA D., CUDAK R., red.: *Polska genologia literacka*. Warszawa.
- DOBRYŃSKA T., 1992: *Gatunki pierwotne i wtórne. (Czytając Bachtina)*. W: DOBRYŃSKA T., red.: *Typy tekstów. Zbiór studiów*. Warszawa.
- GRIFFIN E., 2003: *Podstawy komunikacji społecznej*. Przeł. O. i W. KUBIŃSCY, M. KACMAJOR. Gdańsk.
- HERNAS Cz., 1998: *Barok*. Warszawa.
- KRUSZEWSKA T., 1961: *Posłowie*. W: KRUSZEWSKA T., oprac.: *Historie świeże i niezwykcyjne*. Warszawa.
- KULCZYCKA-SALONI J., 1969: *Nowelistyka Bolesława Prusa*. Warszawa.
- MARCJAN M., 2002: *Nowela*. W: BACHÓRZ J., KOWALCZYKOWA A., red.: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Wrocław.
- MARKIEWICZ H., 1999: *Pozytywizm*. Warszawa.
- MALISZEWSKI K., 2001: *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej. Studia z dziejów kształtowania się form i treści społecznego przekazu w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Toruń.
- MICHAŁOWSKA T., 1970: *Między poezją a wymową. Konwencje i tradycje staropolskiej prozy nowelistycznej*. Wrocław.
- MICHAŁOWSKA T., 1998a: *Nowela*. W: MICHAŁOWSKA T., red.: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze — Renesans — Barok*. Wrocław.
- MICHAŁOWSKA T., 1998b: *Stosowność*. W: MICHAŁOWSKA T., red.: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze — Renesans — Barok*. Wrocław.
- OSTASZEWSKA D., SŁAWKOWA E., 1996: *Kontekst rozważania w strukturze tekstu. (Analiza funkcjonalno-strukturalna)*. W: DOBRYŃSKA T., red.: *Tekst i jego odmiany*. Warszawa.
- RATUSZNA H., 2006: *Od naturalizmu do młodopolskiej fantastyki — o przemianach gatunkowych noweli*. W: RATUSZNA H., red.: *Z problematyki krótkich form narracyjnych — nowela młodopolska*. Toruń.
- REJTER A., 2007: *Z problematyki przeobrażeń gatunków literatury popularnej*. W: OSTASZEWSKA D., red.: *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 3: *Gatunek a odmiany funkcjonalne*. Katowice.
- REJTER A., 2008: *Semantyczne i stylistyczne uwikłania gatunku. Z rozważań nad staropolską nowelistyką*. W: SZCZEPANKOWSKA I., red.: *Styl a semantyka*. Białystok.
- REJTER A., 2010: *Barokowy romans wierszowany — problemy gatunku i dyskursu. (Na przykładzie Wizerunku złocistej przyjaźni zdrady Adama Korczyńskiego)*. W: WITOSZ B.: „Język Artystyczny”. T. 14: *Wymiany tekstu — perspektywy interpretacji*. Katowice.
- REJTER A., [w druku a]: *Słownictwo w opisie gatunku mowy — staropolski romans a nowela (na przykładzie Nadobnej Paskwaliny Samuela Twardowskiego i jej anonimowego prozatorskiego pierwowzoru)*. W: KOZŁOWSKA A., KORPYSZ T., red.: *Język pisarzy II: problemy słownictwa*. Warszawa.
- SŁAWIŃSKI J., 1989: *Nowela*. W: GŁOWIŃSKI M., KOSTKIEWICZOWA T., OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA A., SŁAWIŃSKI J.: *Słownik terminów literackich*. Wrocław.
- SKUBALANKA T., 1984: *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*. Wrocław.
- STABRYŁA S., 1974: *Funkcja noweli w strukturze gatunków literatury rzymskiej*. Wrocław.

- STABRYŁA S., 1985: *Nowela rzymska*. W: TURASIEWICZ R., STABRYŁA S., przeł. i oprac.: *Nowele antyczne. Wybór*. Wrocław.
- STEMPEL W.-D., 2004: *Narracja potoczna jako prototyp*. Przeł. A. NERMER. W: GŁOWIŃSKI M., red.: *Narratologia*. Gdańsk.
- TURASIEWICZ R., 1985: *Nowela grecka*. W: TURASIEWICZ R., STABRYŁA S., przeł. i oprac.: *Nowele antyczne. Wybór*. Wrocław.
- WILKOŃ A., 2002: *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*. Kraków.
- WITOSZ B., 1997: *Opis w prozie narracyjnej na tle innych odmian deskrypcji. Zagadnienia struktury tekstu*. Katowice.
- WITOSZ B., 2001: *Między opowiadaniem a opisem. (O wykorzystaniu teorii współczesnej lingwistyki w typologii gatunków mowy)*. W: OWCZAREK B., MITOSEK Z., GRAJEWSKI W., red.: *Praktyki opowiadania*. Kraków.
- WITOSZ B., 2005: *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*. Katowice.
- WITOSZ B., 2008: *Stylistyczne aspekty dyskursu feministycznego. (Wokół znaczenia terminu dyskurs w tekstologii lingwistycznej)*. W: „Stylistyka”. T. 17: *Znaczenie i styl*. Opole.
- WYSŁOUCH S., 2005: *Nowa genologia — rewizje i reinterpretacje*. W: CZERMIŃSKA i in., red.: *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo — nauka o języku — nauka o kulturze — edukacja*. T. 1. Kraków.

Artur Rejter

**Transformations of literary genres
in the context of social communication
(an example of the short story)**

S u m m a r y

The article is an attempt to describe transformations of literary genres in the context of social communication. A text chosen for the analysis is an Old-Polish short story contrasted with a later element of genre evolution — a realistic short story of the second half of the 19th-century. The observation covered the problem of genre origins, structure and composition, subject-matter, communicative functions and selected stylistic problems of the short story.

The observation, though superficial, of the genre determinants of the novel in an evolutionary perspective, allows for treating this genre as a phenomenon of a relatively clear structure and composition and simultaneously a high complexity level of a thematic, functional, stylistic and discursive level. It is so because of a series of factors, especially the ones pragmatic in character. Also, a substantial influence on the transformations of a short story had a complex and rich genre sequence containing this genre form at different evolutionary stages. Basing on the observations conducted it is difficult to explicitly show the place of a short story in social communication, especially if we look at it from a historical perspective.

Artur Rejter

**Die Umwandlungen von literarischen Gattungen
im Kontext der gesellschaftlichen Kommunikation
(am Beispiel einer Novelle)**

Z u s a m m e n f a s s u n g

In seinem Artikel bemüht sich der Verfasser, die Umwandlungen im Bereich der literarischen Gattungen im Kontext der gesellschaftlichen Kommunikation zu beschreiben. Die Analyse stütze sich auf eine altpolnische Novelle und das spätere Evolutionsglied der Gattung, eine realistische Novelle aus der zweiten Hälfte des 19. Jhs. Betrachtet werden die Gattungsquellen, Struktur und Komposition, Thematik, Kommunikationsfunktionen und ausgewählte stilistische Probleme.

Schon eine flüchtige Beobachtung von Gattungsdeterminanten einer Novelle lässt diese Gattung als ein Phänomen mit einer verhältnismäßig klaren Struktur und Komposition bei hohem Komplikationsgrad der thematischen, funktionalen, stilistischen oder diskursiven Ebene betrachten. Dafür sind mehrere hauptsächlich pragmatische Faktoren verantwortlich. Einen nicht geringfügigen Einfluss auf die Umwandlungen der Novelle hatte auch komplexe und reiche Gattungsreihe, deren Element diese literarische Gattung auf verschiedenen Evolutionsstufen war. Historisch gesehen ist es schwer, eine eindeutige Stelle der Novelle in gesellschaftlicher Kommunikation anzuweisen.